VÝVOJ HRADŮ NA MORAVĚ

V LETECH 1029—1197.

DR. FRANT. ŠUJAN.

V BRNĚ, 1906.

TISKEM MORAVSKÉ AKCIOVÉ KNIHTISKÁRNY. – NÁKLADEM VLASTNÍM.

VÝVOJ HRADŮ NA MORAVĚ

V LETECH 1029—1197.

K 60. NAROZENINÁM P. T. DVORNÍHO RADY JAR. GOLLA

PODÁVÁ

DR. FRANT. ŠUJAN.

V BRNĚ, 1906.

TISKEM MORAVSKÉ AKCIOVÉ KNIHTISKÁRNY. – NÁKLADEM VLASTNÍM.

Vývoj hradů na Moravě v l. 1029—1197.

R. 1904 bylo vydáno ve Vídni veliké dílo Aug. Prokopovo „Die Markgrafschaft Mähren in kunsthistorischer Beziehung“.[1]) Jsou to obšírné dějiny umění na Moravě, zvláště dějiny umění stavitelského, při němž sledován také rozvoj plastiky, malířství a průmyslu uměleckého. Dějiny umění stavitelského prof. Prokop jako znamenitý architekt vylíčil s důkladností a podrobností podivuhodnou, ale bez ladné systematiky. Hlavní cena velikého díla jeho (4 velké svazky foliové o XX + 1492 stranách) spočívá v ohromném počtu názorných půdorysův a obrazů všech památnějších budov na Moravě od nejstarší doby do nynějška (obrazů 1851). Prokop snaží se vyložiti vznik každé památky umělecké z historického rozvoje obyvatelstva v zemích českých (v Čechách a na Moravě) i v zemích sousedních se svědomitým zřetelem na rozvoj kulturní v celé Evropě. Methoda tato je docela správná.

V oboru dějin ryze moravských Prokop však uvázl na stanovisku, k němuž dějezpyt a dějepis moravský dospěl do let 1867, kdy Prokop začal budovati veliké dílo své. Tak na str. 18. ř. 53.—56. zcela vážně tvrdí, že v IX. stol. statky kostela sv. Petra v Olomouci a sv. Clementa v Osvětimanech sáhaly až po hranice rakouské. Ještě více zaráží seznam hradů, které dle Prokopa (str. 74. ř. 41.—59.) stály na Moravě již v X., XI. a XII. století.[2])

---

[1]) Podrobný posudek podal V. Houdek v Č. M. M. 1905, str. 89.—94. a 202.—214.

[2]) Prokop uvádí: *Aussee, Austerlitz, Banow, Battelau, *Bisenz, Bistritz am Hostein, *Biskupitz, Blansko, Boskowitz, *Brod, Braunsberg, *Brumov, *Brünn, Buchlau, Budischau, Budwitz, Busau, Czerna Hora, *Datschitz, Doubrawnik, *Dürnholz, Drzewohos itz, *Eichhorn, *Eiwanowitz, *Erdberg, Eisgrub,

Aby nebylo pochyby, Prokop uvádí ty hrady ještě po druhé, a to s chronologickým určením, kdy prý už měly věže kamenné (str. 76. ř. 12. etc.) a po třetí na str. 84. a 85.[1]) Tyto veliké chyby nedají se vysvětliti ani padělky z Bočkova Diplomatáře. Prokop skoro všechny osady moravské z Diplomatáře prohlásil za hrady buď zeměpanské nebo šlechtické (feudální).

Nápravu čekal jsem od Pinkavy, který r. 1905 počal vydávati dílo nazvané Hrady moravské. V 1. svazku (hrad Búzov) v úvodu (str. 5.—7.) pojednává o vývoji hradů moravských. I tam jsou chyby veliké, na př. že r. 1145 biskup Zdik byl přepaden na hradě či hradci Duranině. Ani Úsobrno nebylo hradcem. Dle pramenů biskup Zdik byl přepaden v celní vsi Úsobrně ve dvoře.[2]) Kníže Soběslav nevystavěl první tvrdý hrad v Čechách

Eulenberg, *Frain, Freiberg, Fulnek, Gaja, *Gewitsch, *Göding, Goldenstein, *Hradisch, *Jamnitz, *Iglau, Ingrowitz, Joslowitz, Kanitz, *Kostel, *Kremsier, Mährisch-Kromau, Krzižanau, Kunstadt, Lettowitz, Lomnitz, Leipnik, Littau, Littentschitz, Lodenitz, Lomnitz, *Lundenburg, Malenowitz, Medlau, Gross-Meseritsch, *Milotitz, Mittrow, *Müglitz, Mürau, *Namiest, *Mährisch-Neustadt, Neutitschein, Nikolsburg, *Olmütz, Ungarisch-Ostra, Pernstein, *Prossnitz, Pirnitz, Plumenau, Pohrlitz, *Rossitz, Raitz, Rostein, Seelowitz, Schönberg, Sternberg, Stramberg, Strassnitz, Strzilek, Tassau, Teltsch, *Tobitschau, Türnau, Mährisch-Trübau, *Trebitsch, *Vöttau, *Weisskirchen, *Wischau, Wiese, Wisowitz, *Wsetin, Zlabings, *Znaim, Zornstein, *Zwittau. Tedy Prokop uvádí 101 hrad, z nichž hvězdičkou poznačené stály prý už v X. a XI. století. Těch bylo by tedy 35.

[1]) Prokop uvádí: Olomouc (862), Brno (884), Vranov (900), Znojmo (972), Podivín (983), Buchlov (1000), Ousov (1020), Břeclav (1026), Vsetín (1026), Brumov (1026), Hodonín (1031), Znojmo (1043), Úsobrno (1050), Bítov (1052), Přerov (1051), Kojetín (1059), Veveří (1059), Boskovice (1062), Rosice (1085), Jihlava (1090), Sovinec (1090), Telč (1093), Buzov (1131), Uh. Ostroh (1131), Jemnice (1131), Kroměříž (1131), Blansko (1140), Jevíčko (1145), Letovice (1145), Zubrstein (XI. stol.), Pernstein (1150), Kozlov (1155), Doubravice (1158), Těšín (1164), Svitava (1165), Lomnice (1169), Kyjov (1180), Kounice (1181), Mikulov (1183), Budišov (1190), Velké Meziříčí (1197); Ivanovice, Jevišovice, Jaroslavice, Stramberg, Goldstein a Sternberg uvádí Prokop pro XII. stol. bez vročení.

[2]) Vincencius F. r. b. II. 414., 22. Conradus suppliciter orat, et sic ad telonium Uzobren ante ecclesiam eum dulcissima allocutione circumveniens; Tamže 414., 32.: Et cum iam ad ipsam villam, in qua episcopus tamquam de pace securus dormiebat, processissent; Tamže 415., 10.: quidam autem curiam cum facibus circumdederant; Codex dipl. Moraviae I. č. 182. a Codex dipl. Bohemiae I. č. 79.: Preterea data est curia, que vocatur Uzobren cum sibi adiacentibus villis sub omni tributo et consuetudine, sicut antea solvebat sue domine (Ota s manželkou Eufemií darují Úsobrno klášteru v Hradišti).

po vítězné bitvě u Chlumce r. 1135 dle způsobu „latinského“ (str. 7., ř. 8.—9.), nýbrž kanovník Vyšehradský k r. 1135 praví: „eodem anno metropolis Bohemiae Praga more Latinarum civitatum coepit renovari“.[1])

Tyto nesprávnosti v dílech vědeckých nejnovějších i nesprávnosti v dílech starších pohnuly mne k této práci: naznačiti vývoj hradů moravských v l. 1029—1197 na základě bezpečných pramenů.

1. Morava v l. 1029—1197. Stav politický a sociální.

Dobu nejstarší pomíjím, o té mluviti může jen archeologie. Historie podává nám zprávy o Moravě teprve v IX. století. Mojmírovci (x—906) vytvořili stát moravský, v němž prudce potíral se duch slovanský s duchem cizím v oboru politickém i náboženském. V obou Mojmírovci pomáhali víteziti názorům cizím. V oboru politickém Morava byla sjednocena vypuzením kmenových knížat z Nitry. V oboru náboženském pohanství podlehlo křesťanství. Křesťanství z Německa srazilo se s křesťanstvím z Řecka. Zvítězilo křesťanství římské. Morava nebyla podřízena ani Salcburku ani Konstantinopoli, nýbrž z Říma bylo zřízeno arcibiskupství panonsko-moravské.

Nežli stát moravský mohl býti uspořádán politicky a církevně, byl zničen od Maďarů (906). Organisace politická i náboženská byla zastavena pod panstvím maďarským (906—955) a nevyvinula se ani pod panstvím českým (955—999) ani pod polským (1000—1029). Polákům Moravu odňali Čechové, ale jen zmenšenou v nynějších hranicích (1029).

Kníže český Oldřich (1004—1034) celou Moravu dal v moc synu svému Břetislavovi.[2]) Morava trvale byla připojena k Čechám. Tím nastává pro dějiny moravské doba jasnější, poněvadž nám ji objasňují kronikáři čeští a listiny moravské. Třeba však opatrnosti. Kronikáři čeští píší o Moravě málo a hledí na ni očima českýma, totiž zřízení česká přenášejí také na Moravu. Listiny moravské většinou nejsou dokumenty současnými, poněvadž se nám dochovaly jen v přepisech pozdějších s mnohými přídavky,

---

[1]) Fontes r. b. II. 222., 27.

[2]) Kosmas praví „pater sibi (Břetislavovi) totam illam terram tradiderat in potestatem, pugatis cunctis de civitatibus Poloniis“. (F. r. b. II., str. 63., ř. 3.)

často tedy názory mladší přenášejí do doby starší. Těchto dvou věcí nedbali dostatečně ani moravští dějepisci novější (Dudík, Bretholz, Dvořák). Nyní lze Codex moravský kontrolovati Erbenovými Regesty a hlavně Codexem českým (805—1148). Činím tedy pokus o jasnější obraz Moravy v l. 1029—1197 v oboru politickém, náboženském a sociálním.

Čechy v té době byly už sjednoceny (995) s pevně vyvinutým zřízením župním (comites) a biskupství pražské (973) s několika kláštery řídilo správu církevní. Morava nebyla tak dokonale sorganisována ani politicky ani církevně (nábožensky). Morava neorganisací více se podobala Polsku. Nelze tedy zřízení česká úplně přenášeti na Moravu.[1])

Kníže Břetislav (1029—1055) začal je tam přenášeti. Byl pánem celé země, poněvadž jí dobyl s bojovníky z Čech (milites). Knížeti po smrti otcově (1034) náleželo dominium,[2]) imperium[3]) a iudicium nad veškerým obyvatelstvem — poddanými (homines). Poddanými byli: familiares[4]) (sedláci = rustici = C. D. B. č. 55.) a servi (otroci).[5]) Bydleli v dědinách rodových (okrouhlice) se svými starosty, kteří rovnali v rodech (dědinách) spory menší a udržovali pořádek (familiae = familiares,

---

[1]) Tak učinil R. Dvořák v Dějinách Moravy v odst. VII.: Vnitřní stav Moravy od 906 do 1197, str. 93.—104.

[2]) Dominium jmenuje kníže Vratislav v listině z r. 1078, kterou potvrzoval založení kláštera Hradišťského, jež učinil bratr jeho Ota, kníže olomoucký. Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae = C. D. B. I. č. 80.: „Consensum prebuimus .... dominii nostri decreto confirmationem abbatie . . . statuimus.“

[3]) Imperium jmenuje se v listině C. D. B. č. 110 k r. 1126, ale týká se teprve r. 1160, kdy týž klášter dostal od knížete Vladislava osadu Náklo: „Nakel ea conditione, ut qui eam inhabitare deliberant, tributum et decimas sancto Stephano solvant. Coeteris vero ad imperium ducis bella exercentibus sive urbem aut pontem parantibus seu quamlibet necessitatem laborantibus, quod prefati coenobii pater iusserit, faciant.“ Pro iudicium dokladu nemám, ale tehdy patřilo knížatům všude, tedy také u nás. Nepřímým důkazem pro iudicium jsou pozdější immunity ze XIII. století.

[4]) V zakládací listině téhož kláštera C. D. B. č. 79.: „De familia vero . . .“ Také v listině témuž klášteru r 1087 kněžna Eufemie praví: „Siboto familiaris noster in villa sua, quam locavit ibidem, dedit terram unius aratri cum ministeriali Svatobor.“ C. D. M. I., č. 194.

[5]) Kosmas k r. 1029 (1021): ex quibus multos comprehensos centenos et centenos . . . vendi iusserat in Ungariam et ultra (F. r. b. II., str. 63., 7.)

jež řídili natu maiores = primates).[1]) Dědiny byly obyčejné (villae rusticanae) a trhové (villae forenses), v nichž se vybíralo clo pro zeměpána.[2]) Kníže pro sebe podržel, co chtěl (possessio): hrady, dědiny, dvory a újezdy (castra, villas, curias, circuitus).[3]) Co nepodržel pro sebe, ponechal poddaným za jisté povinnosti. Poddaní zeměpánu byli povinni: službou vojenskou (obrana země), stavěti hrady zemské, cesty a mosty, daní (vectigal, tributum, collecta) i desátkem.[4]) Z práv zeměpanských plynuly ještě příjmy (regalia): clo, mýto, kovy, mince, soudní pokuty. To jsou nejstarší povinnosti zemské.

Kníže sídlel na hradě Olomouci. Byly kromě hradu sídelního také jiné hrady zemské na ochranu obyvatelstva zemského za vpádů nepřátelských.[5]) Prameny současné nazývají je castra i civitates. Knížeti připadly také zbylé kostely a kaple a on stavěl nové.[6])

---

[1]) Soudím tak ze slov Kosmových o knížeti českém Spytihněvovi, který r. 1055 začal válčiti s Přemyslovci moravskými „Praemisit autem dux Spitignew illius terrae ad primates litteras, in quibus nominatim vocat trecentos viros, quos ipse novit meliores et nobiliores ex omnibus civitatibus et ut sibi ad urbem Hrudim occurant, per salutem capitis sui mandat". F. r. b. II., 89., 16.) Primates mohli býti jen starostové větších rodů, nikoli šlechtici z hradů, poněvadž tolik šlechty a hradů tehdy na Moravě býti nemohlo. Ostatně Kosmas t. r. definuje národ i v Čechách slovy: Omnes Bohemicae gentis, magni et parvi, communi consilio et voluntate pari eligunt sibi in ducem (Spytihněva) F. r. b. II., 87., 32. Také C. D. M. I., č. 225. = C. D. B. č. 110. a C. D. M. 231. = C. D. B. č. 115. Také z listiny v C D. B. č. 80.

[2]) Kosmas mluvě o knížeti Oldřichovi, jak si zamiloval Boženu, praví „cum rediret per villam rusticanam". (F. r. b. II., 53., 31.) O dědinách celních mluví listiny moravské v C. D. M. I., č. 137., 141. atd., i C. D. B. č. 79.

[3]) R. 1078 Ota, kníže olomoucký, s manželkou Eufemií darovali klášteru Hradišti: villas, Uyezd Lasene; preterea data est curia que nominatur Uzobren cum sibi adiacentibus villis sub omni tributo et consuetudine sicut antea solvebat sue domine (Eufemii). C. D. B. č. 79.

[4]) C. D. B. č. 79., 80. a 110.; C. D. M. I., č. 247., č. 136. a 137.

[5]) Tehdy bylo tak ve všech zemích. Kanovník Vyšehradský ještě r. 1134 praví o Polácích, že po odchodu Čechů „Poloni de castris diversisque munitionibus exierant atque in villis suis morabantur". F. r. b. II., 218., 32.

[6]) C. D. M. I., č. 136. a 137.: „In Moravia eciam quandum cellam in honore ss. Petri et Pauli apostolorum in quodam castro deserto cui nomen Raygrad construxi."

Církevní správa připadla biskupu pražskému s mnohými statky.[1]) Kostely (ecclesiae) měly právo farní, totiž udělovati svátosti a kázati, kdežto cella = capella práva farního neměla. Poněvadž kolem ecclesií se pochovávalo, byl hřbitov s chrámem obehnán zdí, jako každý hrad — castrum, castellum — od čehož slul kostel. Spravoval jej farář (rector).[2]) Kaple byly na hradech, kde služby boží konal kaplan (capellanus), jenž obstarával také dopisování.[3]) Obojích bylo velmi málo.[4])

Břetislav bojovníky své (milites) odměnil správcu hradů (castellanus [správce hradu] nikoli comes [správce župy], který byl v Čechách).[5]) Kastelán s posádkou byl živen z knížecího. Kníže ze svého jmění zemského (possessio) a ze svých příjmů (regalia) rozdával bojovníkům i duchovenstvu (Rajhrad 1048), a to dary (allody, hereditarium, patrimonium) i výsluhy (praeda, phoedum, beneficium).[6]) V národ (poddaní zeměpanští) začal vrůstati živel nový (privilegovaný). Začalo se vyvíjeti západoevropské zřízení feudální a počalo klesati slovanské zřízení rodové. Zápas mezi oběma trval od roku 1029. do r. 1197., kdy zvítězilo zřízení feudální v oboru politickém, náboženském i sociálním.

---

[1]) Před tím patřila některému biskupu polskému, na kterého hodí se slova Kosmova: fertur autem, quod fuisset ante tempora Severi (1030—1067) quidam episcopus, ut reor, nomine Wracen (F. r. b. II. 96., ř. 2.).

[2]) C. D. M. I., č. 362., 363. a 372.

[3]) C. D. M. I., č. 183. C. D. B. č. 80.

[4]) Ještě za knížete Soběslava (1125—1140) asi k r. 1131 biskup Zdik (1126—1150) v seznamu majetku pro biskupství olomoucké připomíná jen ecclesiam olomucensem, prerovensem, spitignevensem, bracizlavensem, brennensem a znojmensem (C. D. M. I., č. 231. = C. D. B. č. 115.). Tehdy kostely a kaple stavěli už také bojovníci, biskup a kláštery. Kdo kostel vystavěl, tomu patřil také s desátkem, z něhož vydržoval kněze a kostel. Kosmas vyslovil to k r. 1061 ústy Mstiše, župana (comes urbis Belinae): dux est et dominus, de civitate sua faciat, quod sibi placet. Quod autem mea ecclesia habet, auferendi dux potestatem non habet. F. r. b. II., str. 94., ř. 31.

[5]) Na Moravě prameny poprvé uvádějí comitem teprvé r. 1181. Jarloch praví: „Erat in M. quidam comes nomine Wilhelmus de gratia praedicti Kunradi“. Je to zakladatel kláštera Kounického, ale ten se povznesl teprve po sjednocení Moravy po r. 1179. Listiny moravské jmenují comitem už k r. 1078 (C. D. M. č. 182), k r. 1126 (C. D. M. č. 224), k r. 1145. C D. M. č. 248, č. 253. r. 1146 č. 273. atd., ale vždy mohou to býti comites z Čech, anebo listina je přepisem, v němž odráží se názor z doby po 1197.

[6]) C. D. B. č. 75 a C. D. B. č. 115.

Kníže Břetislav rozdělil Moravu synům: polovici východní dal Vratislavovi (Olomouc), druhou Konradovi a Otovi (Brno a Znojmo), čili Morava byla rozdělena v knížetství Olomucké, Brněnské a Znojemské, jichž vrchním pánem byl kníže český.[1])

Kníže český hned r. 1055 začal boj s knížaty moravskými o sjednocení Moravy a připojení k Čechám. Biskup moravský (1062) v boji stál při knížeti českém, poněvadž od něho byl dosazen a povznesen.[2]) Boj trval do r. 1197, tedy 142 let.

Za tu dobu Morava bývala scelována i dělena často v Olomucko, Brněnsko a Znojemsko[3]). Přemyslovci čeští bojovali s moravskými pětadvacetkráte.[4]) Morava bývala rozdělena na dva až tři politické celky, jen 1179—1189 byla sjednocena za Konrada Oty. Do té doby také nebyl možný sněm zemský na Moravě. Konrad Ota r. 1179 stal se jedinovládcem a r. 1182 markrabětem. Pak mohl svolati sněm zemský. Sněm v Sadské 1189 byl pro Čechy i Moravany, tedy sněm říšský. Morava r. 1189 byla opět rozdělena. Boj o scelení v l. 1191—1197 byl nejprudší. V té době už knížata moravská svolávají

---

[1]) Poměr moravských Přemyslovců k českým je naznačen Kosmou r. 1055: „vadit novus dux (Spytihněv) novum disponere Moraviae regnum" (F. r. b. II. 89, 11), knížetem Vratislavem r. 1078 (C. D. B. č. 80) a Vinceciem k r. 1157, když Vladislav táhl na Polsko: „Vladislaus dux Boemiae cum principibus Moraviae et aliorum baronum venit". (F. r. b. II. 424, 38.) Patřilo jim nejvyšší imperium a dominium. Toto a stolec pražský (staršinství) byly příčiny všech bojů mezi Čechami a Moravou.

[2]) Vysloveno to v C. D. B. č. 67. Statky v C. D. B. č. 115 (Immunita a právo raziti minci C. D. B. 138.

[3]) Jemnicko a Břeclavsko připomínají se teprve koncem XII. st. (1197 ?) jako provincia (kraje), a to v listinách sepsaných později (C. D. M. I. č. 372 a č. 373, obě nespolehlivé), ale nebyly údělnými knížetstvími, nýbrž tam jen snad bydleli bratří knížete brněnského (Svatopluk) a olomouckého (Břetislav). Důkazem je listina knížete a biskupa Jindřicha, kterou r. 1195 jako pán Moravy (marchio Moraviae) daroval statky klášteru Luckému. Svědky jsou: Wladimirus cum fratre suo Bracizlav principes Olomucenses. Zpitigneus cum fratre suo Zwatopluk principes de Brinen. Ostatní svědkové jsou: de provincia Znojmensi, Olomucensi a Brinnensi. Víc údělných knížetstev na Moravě nebylo. C. D. M. I. č. 363.

[4]) R. 1055, 1091 (dvakráte), 1099, 1100, 1115, 1123, 1125, 1129, 1135, 1137, 1143, 1145, 1160, 1161, 1173, 1177, 1178, 1179, 1185 (dvakráte), 1189, 1192, 1194, 1197. (Všichni kronikáři a letopisy ve Fontes r. b. II. str. 89—511).

sjezd šlechty ve svých údělech na radu o výpravách. Přemyslovci moravští podlehli r. 1197. Vítězem vyšel kníže český Vladislav jako markrabě moravský, biskup, kapitula (1131), kláštery (Rajhrad 1048, Hradiště 1078, Třebíč 1109 s Luhou 1156 a Luka 1190; Kounice 1181) a šlechta — boj zaplatila většina národa (populus, lid) ztrátou svobody a majetku.

V boji byla potřeba bojovníků (milites). Bojovníky (milites) byli všichni dospělí členové rodů (familia — familiares). Nebojovali (nesloužili) všichni stále. Bojovníky z rodů původně vybírali a knížeti přiváděli starostové (milites primi et secundi ordinis).[1] Nejstatečnější a nejoblíbenější bývali od knížete nejvíce odměňováni. Břetislavovi bojovníci z Čech i později moravští z původních familiares dostávali odměnou dary (allody, hereditarium, patrimonium) a výsluhy (phoeda, praedum, beneficium.[2]) Knížata darovala, propůjčovala i prodávala bojovníkům a duchovenstvu (biskup, kláštery, kapitula) dědiny, dvory a újezdy (villas, curias, circuitus).[3]) Úbytek nahrazovala novou kolonisaci újezdů (circuitus), rozlehlých to lesů v krajinách hornatějších.[4]) Noví majitelé (bojovníci a duchovenstvo) kolonisovali také.[5]) Vznikaly nové osady, které už nepatřily rodům (familia) a přímo zeměpánu, nýbrž jednotlivcům (dominus).[6])

Vedle dědin rodových (okrouhlice s koncovkou: -ici, -ice, -ani, -any v dolinách) vznikaly osady nové, jež dostávaly jména po svém majiteli nebo zakladateli (koncovky: -ov, -in), nebo dle povahy místa (U dubu = Dub).[7])

V nových osadách nebydleli už familiares, nýbrž ministeriales homines, kteří měli domy a pozemky za úrok nebo za jiné povinnosti, jež platili svému pánovi — vrchnosti. Byli to osadníci (coloni = hospites). Právní poměr osadníků k vrchnosti (ministeriales — dominus) byl jiný než v osadách starších (familiares

---

[1]) Kosmas F. r. b. II. 120, 10; str. 191, 33; Kanovník Vyšehradský F. r. b. 229, 20.

[2]) C. D. B. č. 76.

[3]) C. D. B. č. 79.

[4]) C. D. M. I. č. 182.

[5]) C. D. M. I. 182.

[6]) Nebyly to Lhoty, jak R. Dvořák na str. 95 ř. 3—9 myslí. Lhoty jsou útvarem mladším ze 13. a 14. století.

[7]) Vysvítá to ze Seznamu statků bisk. olom. z r. 1131 v C. D. M. I. č. 194 a 231 z C. D. B. č. 115.

— jež spravovali natu maiores), byl tužší a těžší, poněvadž osadníky vedle povinností zeměpanských (zemských) tísnily ještě povinnosti vrchnostenské. V týž poměr upadli také familiares v dědinách darovaných, propůjčených a prodaných: byli podruženi své vrchnosti a ještě zůstali poddanými zemskými.[1])

Nepodruženými zůstaly jen staré dědiny knížecí (zeměpanské), které nebyly rozdány, propůjčeny ani prodány, nýbrž patřily přímo knížeti (zemi). Proto obyvatelé jejich sluli zemané (rustici, pauperes) a zůstali svobodni čili jen poddanými zemskými.[2]) Za zeměpána o pořádek v dědině pečovali starostové (natu maiores), zač dostali něco země (zeman = svobodník), kdežto ostatní seděli a pracovali na půdě knížecí — schudlí (pauperes).

Všecko ostatní obyvatelstvo stalo se homines ministeriales. Spůsob, jakým se to stalo, je naznačen v zakládací listině kláštera hradištského roku 1078.[3]) Knížetem Otou darovány klášteru peněžité příjmy a „de familia vero Suda cum filio, Tesata cum filio, Milei cum filiis, Krziscen cum filio, Bezen cum tribus filiis, Miross cum fratre Ostoi, duo molentes, duo pistores, duo coqui, duo stubarum calefactores, duo fabri, duo sutores, duo scutellarum et cyphorum artifices, duo figuli, duo operarii. Et hoc sciendum est, quia ex hiis, quos enumeravimus, alii servi, alii sunt precio **introducendi**. Quatuor piscatores, septem aratra cum aratoribus; hii omnino introducendi sunt precio, et pro capite singulorum dandum est precium trecentorum denariorum ea condicione, ut, si aliquando velit aliquis eorum de servitute exire, reddat precium, quod datum est pro se, et alius ex eo precio introducatur eodem ordine“. Darováno tedy klášteru 33 lidí, z nichž 22 byli servi a 11 (4 rybáři a 7 oráčů) měli býti precio introducendi, t. j. měli klášteru býti podruženi, totiž konati práci, jež by se při každém rovnala úroku

---

[1]) Vysloveno je to teprve v Statutech Konrádových z r. 1189 v C. D. M. II. č. 194.

[2]) Přímých důkazů pro tuto vrstvu společenskou nemám a do r. 1197 míti nemohu, poněvadž knížata sobě listin nedávala. Jsou však důkazy již po r. 1197, hlavně v listinách XIII. století: v C. D. M. II. 143 a 144, kterými Přemysl I. daroval jeptiškám u sv. Petra v Olomouci pozemky v Bukovanech, Týnec a dědinu Klopotovice r. 1223 (pauperes — proti nobiles), nebo C. D. M. II. č. 180 a č. 310 (nejdůležitější!).

[3]) C. D. B. č. 79.

ze 300 denárů. Byli podruženi klášteru v ceně 300 denárů, jimiž se mohli vykoupiti z podružství (servitus).

Kromě této povinnosti podružné, zůstaly na nich ještě prvotní povinnosti zemské. To nám dokazuje pozdější vložka do téže listiny z r. 1160.[1]) Data est... Nakel ea condicione, ut qui eam inhabitare deliberant, tributum et decimas beato Stephano solvant, ceteris vero ad imperium ducis bella exercentibus sive urbem aut pontem parantibus seu qualibet necessitate laborantibus, quod prefati cenobii pater iusserit, faciant.“ Familiares stali se ministeriales homines, t. j. poddaní zemi (knížeti) a ještě buď biskupovi, kapitule, klášterům nebo bojovníkům (militibus), z nichž vyvinula se vrchnost = šlechta. Slovo familia nabylo jiného významu = čeleď (rolnická i řemeslná) nových vrchností duchovních a šlechtických.[2])

Kromě těchto zůstali ještě servi (sluhové), kteří se nemohli vykoupiti, nýbrž jen darem od pána svobody nabýti, ale působením křesťanství osud jejich se zmírnil, proto nazývám je sluhy. Od nich lišili se podružení poddaní (liberi), kteří se mohli vykoupiti, proto v listinách slují liberi, ač byli jen polosvobodní.

Svobodnými zůstali jen přímí poddaní knížecí (zeměpanští = rustici C. D. B. č. 55), jejichž starostové (natu maiores) jen zůstali zámožnými = zemany (svobodníky), ale ostatní schudli (pauperes). Těchto darováním, propůjčováním a prodejem stále ubývalo. Ještě roku 1249 připomínají se v Čechách vedle šlechty také starostové.[3])

Uzákoněno to bylo za knížete Konrada Oty r. 1189.[4]) Za

---

[1]) Gustav Friedrich v C. D. B. č. 79.

[2]) R. 1144 definuje to listina krále Konráda III., který potvrdil biskupu Zdikovi hrad Podivín s mincovnou, darovaný od knížete Vladislava II., a udělil mu immunitu (na Moravě neplatnou!) slovy: Omnes vero episcopii tui familiam, sive servi sint, sive coloni, sive scripticii (myslím, že jsou to precio introducti), utriusque videlicet sexus et omnis etatis personas sub tue tuorumque successorum potestatis dominio et ordinacione ac iurisdicione manere decrevimus. C. D. B. č. 138.

[3]) Příběhy krále Václava z r. 1249 připomínají „anno d. inc. 1249 II kal. Augusti nobiles terrae Bohemiae et natu maiores filium eiusdem regis Wenzeuslai nomine Premisl sibi in ducem vel in regem acceperunt. (F. r. b. II. 304. 9.).

[4]) Důkazem jsou Statuta Přemyslova pro Brněnsko, v nichž první článek zní: „Omnes hereditates, quas viri nobiles tam maiores quam minores (1228!) tempore ducis Conradi sine querela iuste et pacifice huc usque possederunt, in bona tranquilitete pacis ammodo possideant C. D M. II. č. 194.

desitileté vlády Konradovy (1179—1189) bylo zaváděno na Moravě zřízení župní, jaké bylo v Čechách, ale nevyvinulo se.[1]) Konrad sám r. 1189 Moravu zase rozdělil. Nastalé boje po jeho smrti (1191—1197) nejvíce prospěly šlechtě (nobiles) jak v Olomucku, tak v Brněnsku, tak na Znojemsku.[2]) Častá změna knížat prospívala bojovníkům (milites). Obratnější stávali se již comites, iudices, camerarii (správci údělů). Šlechta nejvíce získala r. 1197, kdy Vladislav stal se markrabětem, vypudiv Přemyslovce moravské.[3]) Kdo získal mnoho, stal se pánem (barones ve XIII. století), kdo méně, zůstali milites (vládykové ve XIII. století). Obojí sluli nobiles (šlechta): maiores a minores = páni a vládykové. Bohatí už sami zakládali kláštery (Kounice r. 1181) a ve XIII. století už i hrady. Zřízení župní (hradské) však se na Moravě nevyvinulo, nýbrž po r. 1197 bylo zavedeno zřízení krajské (provinciae).

Tehdy byly u nás tyto vrstvy společenské: knížata (markrabě a biskup od r. 1144), duchovenstvo vyšší (kapitula i opati) a nižší (ostatní), šlechta vyšší (páni) a nižší (vládykové), svobodní zámožní (zemané) a chudí poddaní přímo markraběti, pak podruženi čili poddaní vrchnostenští (duchovních i světských vrchností), z nichž jedni byli volní (liberi = mohli se vykoupiti) a druzí byli nevolní (servi = nemohli se vykoupiti).[4])

2. Hrady na Moravě 1029—1197.

Abychom mohli říci, které hrady byly na Moravě v l. 1029—1197, nutno určiti slovo a pojem pro hrad u tehdejších kronikářův a v listinách.

[1]) Kosmas a pokračovatelé pro pojem „župa“ užívají slova „regiones“ a „pagus“, kterých listiny moravské neznají, nýbrž vždy uvádějí jen „provincias“ = úděl (krajina = kraj).

[2]) Seznam jich je v listině v C. D. M. I. č. 362, 363, 672.

[3]) Stručně, ale jadrně vyslovily to Letopisy české (1196—1278): Dux Spytigneus superavit Przíemysl ducem. Eodem anno coecatus est (Spytihněv, údělný kníže brněnský). Fontes r. b. II. 282. 3.

[4]) Znám příslušnou literaturu o věci této, zvláště práce Čelakovského, Hildebrandovy, Kadlcovy, Lippertovy, Müllerovy, Peiskrovy, Sedláčkovy, Vackovy i Pekařovo universitní čtení z r. 1902 „Přehled hospodář. a sociálních dějin českých“, ale studoval jsem je, až jsem tuto studii dokončil. Učinil jsem tak schválně, bych si zjednal názor o věci přímo z pramenů. Přímým pak dojmem z pramenů domácích dospěl jsem k názoru podanému, jímž chci přispěti k rozřešení dávné záhady aspoň na Moravě.

1. Kosmas (x—1125), jenž vypravuje, co sám viděl, nebo co zvěděl od těch, kteří viděli, slova a pojmy své doby přenáší také do doby starší, předhistorické. Pro pojem hrad užívá slov: castrum, castellum, oppidum, munitio, urbs a civitas.

Castrum jmenuje: Croc (F. r. b. II. str. 7. ř. 21), Tetin (8. 11), Vlastislav (21. 32), Osek (41. 7), Lutomyssl (41. 7), Drewic (52. 30), Bamberk (54. 14) 1002, Gedec (71. 7) 1039, Hlumec (81. 2) 1040, Lescen (90. 1) 1055, Podivin (95. 35) 1062, 1099, 1121, Guozdek (118. 31) 1087, Recen (137. 14) 1093, Brido (139. 14) 1096, Kamenec (139. 14) 1096, Kladsko (140. 5) 1097, 1114, Rakouz (145. 21) 1100, Vratislav (159. 36) 1108, Gradec (166. 20) 1109, Křivoklat (171. 15) 1110. Hrad Dřevič, Leščen (u Benešova), Kamenec (ve Slezsku) a Křivoklát nazývá „firmissimum castrum“, ostatní jen „castrum“.

Castellum jmenuje: Psov (28. 1), Cladsco (41. 7), Rakouz (145. 21) 1100 a r. 1115 čtyři castella u Hradce Králové[1]).

Urbs jmenuje: Lubossin (8. 24), Praga (16. 14), Wissegrad (16. 32), Satec (18. 33), Vratislav (19. 15), Dragus (24. 13), Bolezlaus (29. 29), Chynov (41. 7), Dudlebi (41. 7), Netolice (41. 7), Lubec (43. 36), Moguntina urbs (45. 9), Krakov (49. 36), Hrudim (89. 16), Olomuc (89. 32) 1055, 1073, 1091, Belina (94. 7) 1061, Krakov (116. 18) 1086, Missen (118. 31) 1087, Strigonia (123. 1) 1090, 1099, Brnen (125. 10) 1091, 1099, Gradec (128. 28) 1091, Glogow (137. 14) 1093, Znojem (145. 10) 1100, Rakouz (145. 30) 1100, Vratislav (159. 36) 1108, Possen [Prešpurk] (161. 33) 1108 a Kladsko (176. 32) 1114.

Oppidum jmenuje: Diewin (16. 26), Lewigradec (19. 13) parvo in oppido, Bolezlaus (31. 18), Oppocen (99. 8) 1068, Nemci (137. 14) 1093, munita oppida in Moravia (143. 21) 1099, Vranov (145. 25) 1100, Wissegrad (166. 20) 1109, Donin (181. 22) 1121.

Civitas jmenuje: Dragus (24. 16), Praga (39. 33) 982, civitates Moraviae (63. 3) 1029, 1055, 1091, 1099, 1113, 1115, Belina (94. 26) 1061, Olomouc (104. 10) 1073, Krakov (116. 18) 1086, civitates Poloniae (137. 22) 1093, Possen (157. 26) 1108, Kladsko (177. 2) 1114, Hradec (177. 35) 1115.

---

[1]) R. 1115 Vladislav dal bratrovi Soběslavovi: dat ei civitatem Gradec et totam circa adjacentem cum quatuor castellis provinciam (F. r. b. II. 177. 25).

Munitiones Kosmas připomíná jen dvakráte: r. 1039 kníže Břetislav „irrupit in munitiones“ (Poloniae)[1]) a r. 1108 „Borivoy intrat Boemiam Wackone et Mutina in fugam versis de munitione, quae fuit versus terminos Poloniae.[2])

Kosmas slov castrum, castellum, oppidum, urbs, civitas a munitio jasně nerozeznává, neboť Kladsko při ohraničování panství Slavníkova (kolem 982) nazývá castellum, r. 1094 a 1114 castrum, r. 1114 urbs a téhož roku 1114 civitas. Kosmas přesně určil jen slovo oppidum právě o Levém Hradci „Lewigradec parvo in oppido“[3]) a r. 1099 praví o knížatech moravských Oldřichovi a Lutoldovi, že proti českému knížeti Břetislavovi II. „oppilaverunt se in munitis oppidis“[4]). Z vypravování Kosmova však dá se určitě souditi, že oppidum a castellum byly menší hrady (hradec — Levý), castrum byl pevný hrad větší, munitiones byly snad ještě staré hrady násypové na ochranu obyvatelstva z celého okolí, urbs byl hrad s podhradím, civitas jednak kryje se s pojmem urbs, jednak užívá Kosmas toho názvu pro místa méně známá: civitates Moraviae (1029), 1055, 1091, 1099, 1113, 1115 a civitates Poloniae 1093. Můžeme tedy civitas vykládati jako hrad, ale nemusíme.

Kosmas na Moravě jmenuje jen castrum: Podivin 1062, 1099 a 1121; urbs: Olomuc 1055, 1073, 1091, Brnen (hrad) 1091, 1099 a Znojem (hrad) 1100; oppidum: munita oppida 1099 beze jmen a Vranov 1100; civitas: Olomouc 1073 a civitas beze jmen (1029), 1055, 1091, 1099, 1113 a 1115. Výslovně tedy Kosmas jmenuje jen hrady: Brno, Olomuc, Podivín, Znojmo a Vranov.

2. Kanovník Vyšehradský (1125—1142) jako svědek soudobý uvádí **castrum**: Kladsko (206. 20) 1120, Bamberk, Goslar a Plysn (215. 2) 1132 v Německu, castra v Polsku (218. 32) 1134, Olomuc (227. 31) 1137 a Hostim Hradec (231. 25) 1139; **castellum**: Donin (204. 40) 1126; **urbs**: Wissegrad (209. 16) 1130, 1140 a metropolis Praga (222. 27) 1135; **oppidum**: Chlumez (203. 20) 1126; **munitiones**: Przimda, Yzcorelik, Tachov (205. 4) 1126—1131 a v Polsku (218. 32) 1134; **Arx**: Jaromir (205. 3)

[1]) Fontes r. b. II. 70. 37.
[2]) F. r. b. II. 157. 26.
[3]) F. r. b. II. 19. 13.
[4]) F. r. b. 143. 21.

1126. Slova a pojmy kanovníka Vyš. skoro shodují se s Kosmovými. Jen uvedl nové slovo arx a metropolis, která obě znamenají hrad. Nejmenuje civitas. Z moravských nejmenuje žádného.

3. Letopisec Vincencius (1140—1167) uvádí **castrum**: Znojem (416. 20) 1145, Budissin (424. 18) 1156, Glogov (424. 43) 1157; **civitas**: Olomuc (409. 40) 1131, Praga (427. 26) 1158; **arx**: Olomuc (409. 40) 1131. Vincencius jmenuje na Moravě: castrum Znojem, civitas Olomuc a arx Olomuc.

4. Jarloch Milevský (1167—1198) jmenuje **castrum**: Pragense (508. 27) 1189 a castra terrae in Moravia (511. 15) 1194; **civitas**: Olomuc (472. 39) 1178.

Kronikáři čeští oprávňují nás tedy pokládati za hrady v době 1029—1197 názvy tyto: castrum, castellum, oppidum, munitio, urbs, civitas a arx. Jménem jmenují hrady: Brno, Olomuc, Znojmo a Vranov.

Listiny moravské z doby 1029—1197 jmenují více hradů. Uvádějí je názvem: castrum, urbs a civitas. Tyto názvy dle jmenovaných kronikářů lze pokládati za hrady. Poněvadž však v Codexu moravském nelze důvěřovati listinám všem, nutno jej kontrollovati Codexem českým, který však, bohužel, připouští kontrolu jen do r. 1148.[1]) Nicméně doufám, že obsah mnohých listin v Codexu moravském bude obhájen, jen až se

---

[1]) Vydavatel Codexu českého Gustav Friedrich přejal z Codexu moravského listin jen málo na př. č. 79.: zakládací listinu kláštera Hradišťského z r. 1078, č. 80: potvrzení téže listiny knížetem Vratislavem r. 1078, č. 110: darování dědiny Kyjova klášteru Hradišťskému od Václava, knížete olomouckého po r. 1126; č. 115: zakládací listinu biskupa Jindřicha Zdika pro bisk. chrám sv. Václava v Olomouci se seznamem statků z r. 1131; č. 116: zakládací listina biskupa Jindřicha Zdika pro kapitolu olomuckou u sv. Štěpána r. 1131, č. 138: listinu krále Konrada III., kterou biskupovi ol. Jindřichu Zdikovi potvrzuje hrad Podivín s mincovnou (kníže) r. 1144 a č. 156: zakládací listinu biskupa Zdika pro klášter Strahovský (1143—1148).

G. Friedrich listiny ty rektifikoval, zjistiv provenienci jejich a pozdější vložky, čím dějezpytu moravskému prokázal služby platné, poněvadž s materiálem v nich obsaženým dějepis moravský může pracovati bezpečně. Ostatní listiny pominul: buď obsah jejich pokládá za nepravý, nebo ponechává rektifikaci dějezpytu moravskému. (Zakládací listina kláštera Rajhradského z r. 1048?) Rektifikace Codexu moravského (Bočkových I.—V. dílů) je nejpřednějším úkolem dějezpytu moravského. Dokud ta nebude provedena, dějepis moravský je nemožný, poněvadž nemá pevných základů. Stavíme na písku sypkém.

zjistí provenience otisků Bočkových. Pro naši otázku nepokládám obsah Bočkových listin za průkazný, ale za možný.

V zakládací listině Hradišťské r. 1078 připomíná se civitas: Olomuc, Gradech (ad Poloniam) a Bracizlaus. To je nesporné. Následující listiny jsou již sporné, ale obsah jejich není nemožný. Kníže Břetislav prý vystavěl větší chrám v Břevnově a r. 1045 daroval mu na Moravě „quandam cellam in honore ss. Petri et Pauli apostolorum in quodam castro deserto cui nomen Raygrad".[1]) Zakládací listina kláštera Rajhradského z r. 1048 připomíná Brno a je podepsána presente „Marquardo castellano Znoymensi".[2]) V zakládací listině kapituly Boleslavské kolem 1050 kníže Břetislav daroval prý „in Moravia vero de urbibus Rokicen, Znoim, Bethow decimationem, que sex denariis ab uno quoque solvitur". K tomu pak „Olomuc solvat annuatim unam marcam et duos boves. Prerow unam marcam et duos boves. Zpitignew dimidiam marcam et unum bovem. Godinin dimidiam marcam et unum bovem. Bracizlawe dimidiam marcam et unum bovem Strahonin mediam marcam et unum bovem. Rokicen unam marcam et duos boves. Znoim unam marcam et duos boves. Brno unam marcam et duos boves. Pustimir unam marcam et duos boves".[3]) V zakládací listině klášteru Opatovickému král Vratislav r. 1086 daroval mimo jiné „hec vero beneficia per omnes civitates Moravie nonum forum et nona septimana et certa collecta seu colligenda, scilicet in Olomuc, Preroue, Bracizlaue, Brune, na Yuani, Strazince, na Prauloue tributum de ponte, sed non forum, Znoim nonum forum, nona quoque septimana, et de ponte na Hradku, simili modo Rokitnic forum tantum, Rosoczici tributum de via. In Oslaua nona septimana, in qua eodem modo de ponte concedo domino abbati accipiendum, quod dux et episcopus accipit".[4]) Bojovník Mztey daroval prý klášteru Hradišťskému pozemky v Topolanech a v Hněvotíně (Ugneuotini), což mezi četnými svědky podepsal také „Mutis castellanus de Uzoue".[5]) Biskup Jindřich Zdik daroval prý svému poddanému Sobinovi dědinu

[1]) C. D. M. I. č. 136.
[2]) C. D. M. I. č. 137.
[3]) C. D. M. I. č. 141.
[4]) C. D. M. I č. 191
[5]) C. D. M. I. č. 210.

Lubinu „post expugnationem castri Rokiczen" (1146).[1]) R. 1169 Fridrich, kníže olomucký, daroval prý klášteru Rajhradskému místo Hranice, což mezi svědky podepsal „Tvrdisse, castellanus de Godonin et alii plures nobiles".[2]) Když r. 1174 Oldřich, kníže moravský, daroval kostelu sv. Václava v Olomouci dědinu Uherčice (Ugricic), potvrdili darování také „Casta olomucensis castellanus, Mladota iudex, Petrus iudex, Ratibor castellanus de Godonin, Jaross castellanus de Prerow, Moiek castellanus de Brunna, Twrdissa castellanus de Podivin".[3]) R. 1176 Soběslav, kníže český, potvrdil kostelu sv. Václava v Olomouci, že kníže Konrad daroval biskupství „terram autem ad castrum Strachotin pertimentem".[4]) Když r. 1195 kníže a biskup Jindřich podmaňoval si Moravu, daroval klášteru Luckému dědiny Luku a Bohumělice „in castro Betow", kterou listinu podepsal také „Roprecht castellanus de Podivin".[5])

Připomínají tedy nesporné listiny moravské r. 1078 slovem civitas: Olomuc, Hradec (Opavský) a Břetislav; sporné pak castrum: Rajhrad 1045, Brno 1048, 1086, 1174, Znojmo 1048, Hradiště 1078, Úsov 1107, Hradec 1146, Rokycen (Rokytná) 1146, Hodonín 1174, Přerov 1174, Podivín 1174, 1195, Strachotin 1176 a Bítov 1195; slovem **urbs** kolem 1052: Rokycen, Znojmo, Bítov, Olomouc, Přerov, Spytihněv, Hodonín, Břetislav, Strachonin, Brno a Pustimir; slovem civitas r. 1086: Olomouc, Přerov, Břetislav, Brno, Iváň, Strážince, Pravlov, Znojmo, Hrádek, Rokytnici, Rosice a Oslavany.

Kronikáři čeští a listiny moravské připouštějí tedy uváděti v letech 1029—1197 jen hrady: Bítov, Brno, Břetislav, Hodonín, Hradec, Hrádek, Hradiště (u Olomouce), Iváň, Olomouc, Oslavany?, Podivín, Pravlov, Přerov, Pustimir, Rajhrad, Rokycen (Rokytnice), Rosice?, Strachotin, Spytihněv, Strážnice?, Úsov, Znojmo. Viděli jsme u Kosmy, že slovo civitates neznamená vždy jen hrady. Já bych civitates: Oslavany, Rosice a Strážnice nepočítal mezi nejstarší hrady moravské, poněvadž pojmenování jejich (koncovka: -ici, -ani) nehodí se do XI. a XII. století pro pojem hrad, nýbrž

[1]) C. D. M. I č. 273.
[2]) C. D. M. I. č. 306.
[3]) C. D. M. I. č. 310.
[4]) C. D. M. I. č. 318.
[5]) C. D. M I č. 363.

pro dědinu rodovou. Ostatně listina, která je uvádí, byla z Codexu českého vypuštěna. Hrady: Olomuc, Brno a Znojmo byly sídelní hrady knížecí. Všechny ostatní hrady byly na ochranu země, tedy hrady zemské. Potvrzuje to letopisec Jarloch Milevský r. 1194, pravě: „Heinricus dux et episcopus abiit cum exercitu in Moraviam et terram illam sive castra terrae suo dominio subiugavit.“ [1]) Škoda, že těch hradů nevyjmenoval!

Možná, že jich bylo více, než se mně podařilo z pramenů vyhledati (19), ale je jisto, že jich nebylo 101, jak uvádí Prokop v díle svém. Také ani jediný z nich do r. 1197 nebyl hradem feudálním (šlechtickým), nýbrž všechny byly zemskými. [2]) Stavěti hrady bylo tehdy právem zeměpanským a nebylo z něho výjimek. [3])

Jaké byly hrady moravské v l. 1029—1197.

Až do doby Kosmovy hrady bývaly dřevěné. Stavělo se u nás všecko ze dřeva: hrady, paláce knížecí, kostely, dvory a dědiny. Kdykoli kronikáři mluví o dobytí hradu, praví, že shořel až do základů. [4]) I palác knížecí na Vyšehradě ještě r. 1119 byl

---

[1]) Fontes r. b. II. 511. 15.

[2]) C. D. M. I. č. 343. uvádí sice, že papež „Gregorius VIII. Hinconem de Zierotin in protectionem suscipit“ (1187), ale nepraví, že Hynek ze Žerotína měl hrad, nýbrž, že byl „miles Olomucensis diecesis“. Ostatně pochybuji, že tu listinu vydal papež Řehoř VIII., aspoň v té formě jistě nevydal. Přímým důkazem, že na Moravě hrady šlechtické vznikaly teprve ve XIII. století je letopisec Jindřich Žďárský, který r. 1300 vypravuje o vzniku kláštera Žďárského. Založil jej pán Přibyslav z Křižanova. „Dominus Pribislaus, in Crisans mansit, quod tunc fundaverat ipse, sed nondum fuit hoc castrum, quod cernitur ecce“ (F. r. b. 524. 33.). Přibyslav měl za manželku Sibyllu, která přišla do Čech s Kunhutou, dcerou krále Filipa Švábského, zasnoubenou princi Václavovi. Napřed provdala se za šlechtice Bohuslava, pak za Přibyslava. Tento Přibyslav r. 1197 podepsal listinu, kterou Spytihněv, kníže brněnský, potvrdil statky klášteru Třebíčskému (C. D. M. č. 372.).

[3]) Dosvědčuje nám to Kosmas. Už za jeho doby povinnost zemská stavěti hrady byla těžká, proto vznik její uvaluje na bedra knížeti Boleslavovi I., vrahu sv. Václava (F. r. b. II. 32. 39.).

[4]) Kosmas o přepadení Libice 995 „urbem comburunt, plateas sanguine perfundunt et cruentis spoliis ac crudeli praeda onerati redeunt“ (F. r. b. II, 44. 3.). O výpravě Břetislavově 1039 do Polska „in municiones irrupit et ceteras urbes igne succendit et usque ad solum destruxit“ (71. 5.). O Kladsku r. 1114 „combusta est funditus et eversa civitas tota (177. 2.). Vincencius r. 1157 „Poloni castrum suum Glogou fortissimum ipsimet comburrunt“ (424. 43.).

dřevěný.[1]) Kostely kamenné připomínají se r. 1134.[2]) Dvůr v Úsobrně, v němž biskup Zdik r. 1145 byl přepaden, shořel až do základů, byl tedy ze dřeva.[3]) Dědiny dřevěné udržely se někde podnes.

První kamenné hrady u nás vznikly za doby Kosmovy, a to nejspíše po první výpravě Čechů do Italie za knížete Vratislava (1081). Kosmas první takový hrad připomíná z doby Boleslava I., totiž Boleslav, ale ze zprávy jeho patrno, že vznikl v době Kosmově, jenže nebylo radno jmenovati původcem jeho Vratislava, proto jmenoval nenáviděného Boleslava, vraha sv. Václava.[4]) Pak už častěji připomíná „castrum munitissimum' Kamenec ve Slezsku 1096 (139. 14.); Křivoklát 1110 (171. 15.). Quoddam firmissimum castrum versus Saxoniam 1113 (176. 6. Přimda?), ano i pro dobu starší (Dřevíč 1003 [52. 30], Leščen 1055 [90. 1.]).

„Castrum munitissimum“ můžeme bezpečně pokládati za dílo doby Kosmovy z konce 11. a z počátku 12. století. V prvé polovici XII. století kronikáři připomínají nápadně mnoho hradů že se sesuly.[5]) Snad ne vždy samy, ani připomínanou vichřicí. Začalo se stavěti z kamene, proto dřevěné hrady musily ustupovati kamenným.[6])

---

[1]) Kosmas o Vyšehradě 1119 „ventus irruens super solarium ducis in urbe Wissegrad, antiquum murum et eo firmissimum funditus subvertit. Et inde magis est admirandum ex utraque parte anteriori et posteriori integra et inconcussa manente, medietas palatii solotenus est eruta, et citius quam tu festucam frangeres, trabes inferiores et superiores simul cum ipsa domo impetus venti fregit in frustra et dispersit“ (180—181 ř. 37.).

[2]) Kanovník vyšehradský dí, že r. 1134 bouře pobořila v noci „ecclesias tam lapideas quam ligneas“ (221. 39.).

[3]) Vincencius „et cum iam ad ipsam villam, in qua episcopus tamquam de pace securus dormiebat, processissent (414. 32.) . . . quidam autem curiam cum facibus circumdederant“ (415. 10.).

[4]) Kosmas o Boleslavovi I. praví: „unde factum est, ut in mente conciperet, quo sibi urbem Romano opere conderet“ (32. 1.). „Hic volo et iubeo ut mihi opere Romano aedificatis murum urbis nimis altum per girum.“ (32. 7.), „Et statim ad ducis voluntatem aedificant civitatem spisso et alto muro, opere Romano, sicut hodie cernitur“ (32. 39.).

[5]) Kanovník vyšehradský k r. 1132, že sesul se palác in Bamberk, in castro Plysn a Goslarii (215. 2.).

[6]) Kosmas r. 1121 „eodem anno dux Wladislaus reaedificavit oppidum Donin, similiter et Podivin castrum, quod est in Moravia“ (181. 22.). Kanovník vyšehradský k r. 1126—1131 „eodem tempore quasdam munitiones Boemi reaedificaverunt, quae sclavice Przimda, Yzcorelik, Tachov appellantur“ (205. 4.).

Jak vypadaly? Kosmas připomíná nejstarší hrad Kroků v. Za doby Kosmovy byl již porostlý lesem, byl to tedy hrad násypový.[1]) Hrad Tetin byl prý velmi pevný povahou místa.[2]) Hrad Libušin u Zbečna byl prý velmi veliký.[3]) Hrady byly stavěny na vrších i na rovině.[4]) Příbytek knížecí na hradě slul palatium.[5]) Kromě palatia byly na hradě věže na obranu.[6]) Hrady byly obehnány zdí.[7]) Blíže popsal Kosmas hrad Bělinu a Kladsko. V Bělině stál hrad na vrchu a pod hradem dole rozkládalo se podhradí. Na hradě byl příbytek pro knížete, v podhradí stál kostel před dvorem župana Mstěje.[8]) Zrovna tak bylo v Brně. Hrad knížecí na vrchu (Špilberk) a kostel sv. Petra s dvorem (nyní biskupský = museum) pod hradem. V Kladsku r. 1114 kníže Soběslav vyzval obyvatelstvo hradu, by mu otevřelo bránu. Když nevyhověli, zapálil příbytek (palatium), jenž stál blízko zdi. Vítr zanesl oheň na sruby věže, která stála na hradě blízko zdi v předhradí. Hrad shořel až do základů.[9]) R. 1119 na Vyšehradě vítr zbořil zeď a palác knížecí. Opěrné stěny přední a zadní

R. 1129 „Kladsko castrum renovatum est atque firmatum a Sobieslav“ (206. 20.). R. 1139 „Sobieslaus dux curtem suam adiit, quae Chwoyno dicitur, ubique manens castrum renovare coepit, quod Hostin Hradec dicitur“ (231. 25.)

[1]) „Croc . . . castrum iam arboribus obsitum in silva, quae adjacet pago Stybeczne, extitit“ (7. 21.).

[2]) „Tetin . . . castrum natura loci firmissimum“ (8. 11.).

[3]) „Urbem (Lubossin) tunc potentissimam iuxta silvam, quae tendit ad pagum Stebecnam, construxit (Libuše)“ (8. 24.).

[4]) „Dux (Neklan) novam urbem in plano loco construens nomine Dragus . . . tradidit civitatem et puerum paedagogo“ (24. 13.).

[5]) (Duringus) „invenit ducem in Pragensi palatio“ (25. 19.). Nebo Bilinský župan „Mitis, comes urbis Belinae, palatium ducis ingressus“ (94. 4.) zval jej r. 1061 ke svěcení kostela v Bilině Na hradě Kladsku r. 1114 (176. 32.).

[6]) Abatyše u sv. Jiří volá: „quam magnas turres nunc expugnavit et urbes“ (88. 28.). Věž na hradě Kladsku připomíná se r. 1114 (176. 32.).

[7]) Spytihněv rozbořil pec abatyše u sv. Jiří „dum reaedificaret moenia totius urbis Pragae per girum“ (88. 11.) U Kladska r. 1114 (176. 32.).

[8]) „Venerat dux et episcopus, et ecclesia, quae est sita in suburbio, mox dedicata, ascendit dux in urbem ad prandium; episcopus vero et comes in sua curte, quae fuit ante ecclesiam, similiter positis mensis epulis discumbunt“ (94. 22.).

[9]) Sobieslaus veniens ad castrum Kladsko temptat, quo sibi cives aperirent portas urbis; . . . succendit palatium, quod prope murum situm erat. Vento inflammata sunt propugnacula in summitate turris, quae forte in antemurali stabant propinqua muris (176. 32.).

zůstaly státi, ale stěny příčné (prostředek) byly zbořeny až do základů, a to trámy spodní i horní byly přelomeny. Byl tedy palác ještě dřevěný.[1]) R. 1135 celá Praha (hrad i podhradí) začala se obnovovati po způsobu měst italských, t. j. z kamene.[2])

Na Moravě za dob Kosmových byl vystavěn hrad Podivín. Vystavěl prý jej žid Podiva, jenž pak stal se katolíkem (knězem).[3]) Vznikl patrně za Břetislava, jemuž Podiva zřídil asi mincovnu v Podivíně. Když kolem r. 1055 vznikly mincovny v Olomouci a v Brně, byl Podivín darován biskupství pražskému, jemuž ponechán i po založení biskupství v Olomouci[4]) r. 1062, a zůstal biskupům pražským až do r. 1144, kdy knížetem Vladislavem i s mincovnou byl darován biskupům olomuckým. Za tu dobu byl dvakráte opravován, r. 1099 od knížete Břetislava a r. 1121 od knížete Vladislava. Byl tedy dřevěný.[5]) Však již také na Moravě začali stavěti z kamene. Tak r. 1131 biskup Zdik založil kapitulu při chrámě sv. Václava na pevném hradě v Olomouci.[6]) Po přepadení Zdikově r. 1145 kníže Vladislav vytáhl proti knížatům moravským a oblehl pevný hrad Znojmo.[7]) Také v Brně byl asi hrad pevný, když r. 1091 král Vratislav musil ho obléhati.[8]) Jak vypadaly, nevíme, poněvadž se nám nezachovaly, lze jen se domnívati, že byly vystavěny slohem románským.

---

[1]) Kosmas str. 180—181, ř. 37.

[2]) Kanovník vyšehradský „eodem anno metropolis Bohemiae Praga more Latinarum civitatum coepit renovari“ (222. 27.).

[3]) Kosmas k r. 1062 „castrum ibidem situm in media aqua, Zuratka, nomine, Podivin dictum a conditore suo Podiva Judaeo, sed postea catholico“ (96. 1.). C. D. M. I. č. 141. uvádí Podivu mezi svědky na zakládací listině pro kapitulu Boleslavskou kolem r. 1050 mezi „religiosis capellanis Bogosud, Podiva, Mak, Bosik.“

[4]) Tehdy (1062) biskup pražský směnou (concambium) za statky moravské, jež připadly biskupství olomuckému, dostal „phedo et allodio deliberato duodecim villas in Boemia et centum marcas annuatim,“ kromě toho „curtem in Moravia ad Sekircostel, willam Sliwnicam cum foro atque castrum ibidem situm in media aque Zuratka nomine Podivin“ (Kosmas 95. 35.)

[5]) Kosmas (95. 35; 143. 1. a 181. 22.).

[6]) Vincencius k r. 1131 „in ipsa etenim civitate Olomuc monasterium in honore s. Wencezlai in ipsa arce perduxit“ (Jindřich Zdik, 409. 40.).

[7]) Vincencius k r. 1145 „Dux Waladizlaus castrum munitissimum Znogem obsidione circumdat“ (416. 20.).

[8]) Kosmas „dux castra metatus est iuxta urbem Brnen“ (143. 18.).

Na hradech ve 12. století kromě paláců připomínají se také věže. Také Kosmas zmínku o věžích klade již v ústa abatyši svatojirské, když potupila Spytihněva, syna Břetislavova, slovy „quam magnas turres nunc expugnavit et urbes“ (88. 28.). Při Kladsku r. 1114 (176. 32.). Po Kosmovi připomínají se častěji. R. 1147 kníže Soběslav byl uvězněn ve větší věži na hradě pražském (418. 20.) a r. 1150 podařilo se mu prchnouti ze spodního žaláře ve věži na hradě Přimdě (419. 34.). Stejný osud stihl ho r. 1161 (452. 31.). Věže i paláce na hradech byly stavěny slohem románským, jejž podrobně popisuje již Prokop.

Úkolem naší studie bylo jen ukázati, že na Moravě v 11. a 12. století nebylo tolik hradů, kolik uvádí Prokop, a pak že nebylo na Moravě v té době žádných hradů šlechtických, nýbrž jen zeměpanské. Podrobnější sledování pramenů historických z té doby přivedlo mne také k jiným názorům, než dosud historie hlásala o politickém a sociálním zřízení na Moravě v l. 1029—1197, jež vyličiti jsem se pokusil. Kéž by někdo brzy opravil také dosavadní názory o církevním zřízení na Moravě v době té.
